

UTSIKT

Restaurering av bete
på Väneröar, del 2

UTSIKT VÄRMLAND

UTGIVARE

Länsstyrelsen Värmland
651 86 Karlstad
010-224 70 00
varmland@lansstyrelsen.se

ANSVARIG UTGIVARE

Roger Bergqvist 010-224 72 13
roger.bergqvist@lansstyrelsen.se

REDAKTION

Emma Mickelin
Roger Bergqvist
Malin Eliasson
Maria Sundqvist
Petra Umeland
Lise Wichmann Hansen

FORMGIVNING

Katarina Zeplien

FOTO

Bengt Brunsell: övre bild sid 4
Anders Boström: sångsvanar sid 7
Klara Eliasson: skrämseldrake sid 7
Länsstyrelsen Värmland: övriga

TRYCK

Lenanders Grafiska AB

UPPLAGA

4 000 ex

ISSN NR

0284-6845

PUBL.NR

2017:12

Meddela adressändringar genom att ringa eller skriva till utgivaren, se ovan.

Märk din post/e-post med "Lantbruk/tidningen Utsikt".

Länsstyrelsen
Värmland

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling: Europa
investerar i landsbygdsområden

www.lansstyrelsen.se/varmland

Välkommen till oss!

*Vi är åtta medarbetare på
Grensetjänsten i Morokulien.*

*Grensetjänsten är placerad i
Morokulien och riksgränsen löper
genom byggnaden.*

*Är du intresserad av att göra
affärer i Norge så ta gärna hjälp av
Grensetjänsten!*

*Kjell Olsén är en av Grensetjänstens
grundare. Han berättar att
Grensetjänstens roll är att
ge gränsöverskridande och
behovsanpassad information till
individer och företag.*

UTSIKT

VÄRMLAND

TIDNINGEN FÖR LANTBRUK OCH LANDSBYGD I VÄRMLAND

Första numret av tidningen Utsikt gavs ut i mars 1993. Den vänder sig till lantbrukare och andra som är intresserade av frågor som rör landsbygden i Värmland.

Tidningen innehåller artiklar och information om bland annat; landsbygd- och företagsutveckling, odling, djurhållning, ängar och ett rikt odlingslandskap, rovdjur samt stöd och kurser. Syftet är att informera och inspirera till utveckling och förnyelse av landsbygdsföretag. Utsikt kommer ut med fyra nummer per år och produceras delvis med pengar från Landsbygdsprogrammet.

- Vill du prenumerera? Det är gratis - skicka i så fall dina adressuppgifter till tidningens utgivare och märk din post/e-post med "Lantbruk/tidningen Utsikt".

Har du tips och idéer kring tidningens innehåll? Kontakta oss i redaktionen!

Grensetjänsten i Morokulien

– din hjälp vid etablering i Norge

Varje månad besvarar de hundratala frågor om att bo, arbeta och driva företag på andra sidan gränsen. Grensetjänsten Norge-Sverige är en informationstjänst vars medarbetare arbetar för att göra det enklare för individer och företag att bedriva aktivitet i grannlandet.

Deras uppdrag är att ge samlad information om vad som gäller i båda länderna kring de lagar och regelverk som finns. Informationstjänsten är fysiskt placerad på riksgränsen i Morokulien och deras uppdrag täcker hela den 161 mil långa svensk-norska gränsen.

- Svenska och norska myndigheter samt nationella informationstjänster såsom Verksamt.se är bra på att informera om vilka regler som gäller i det egna landet. Men när det handlar om att bo eller ha företag i ett land och vara aktiv i ett annat, är informationen bristfällig. Det är här vi kommer in. Vår roll är att ge gränsöverskridande behovsanpassad information till individer och företag, säger Kjell Olsén, en av grundarna till Grensetjänsten Norge-Sverige.

- Vi är nutidens gränslots, med uppgift att hjälpa individer och företag över gränsen utan att råka ut för oönskade konsekvenser. Målet vi har är att samordna informationen och vara en dörr in för företagen så att de vet vad som krävs vid gränsöverskridande affärer, fortsätter Olsén.

Gränshinder

Grensetjänsten arbetar också med att lösa hinder eller problem som är relaterade till gränsöverskridande aktivitet.

- Det allra största hindret för gränsöverskridande företagande är företagets brist på information och kunskaper om hur de ska hantera de gränshinder som finns. Om man kan förse företagen och deras organisationer med tydlig och lättbegriplig information om hur man ska gå till väga när man vill etablera verksamhet i grannlandet, så kan mycket av dagens gränsproblem försvinna eller åtminstone reduceras väsentligt, menar Kjell Olsén.

- Dessutom bör lagar och regler anpassas till dagens ökade gränsöverskridande aktiviteter på alla plan. Det bör finnas utrymme

för förenklningar vid tillämpningen av lagar och regelverk som underlättar att bedriva verksamhet i grannlandet, säger Olsén.

Gränsråd

För att lösa dessa problem har det etablerats ett gränsråd med representanter från myndigheter och organisationer på svensk och norsk sida. Gränsrådets arbete leds vartannat år av landshövdingen i Värmland, Kenneth Johansson och vartannat år av Fylkesmannen i Hedmark Sigbjørn Johnsen. Vissa hinder kan lösas direkt av myndigheterna medan andra kräver politiska beslut. Till dess hjälp finns Nordiska Ministerrådet som lyfter gränsproblem uppåt i de nordiska och nationella politiska beslutsystemen. Nordiska Ministerrådet har informationstjänster placerade vid strategiska gränsovergångar i Norden. I tillägg finns också Hallo Norden som är en telefon- och internetjänst.

EU-projekt

Grensetjänsten Norge-Sverige startade redan 1997 som ett EU-projekt för att hjälpa främst norska arbetsgivare med rekrytering av personal över gränsen i samband med byggandet av flygplatsen Gardemoen utanför Oslo. Från och med 2005 är Grensetjänsten en etablerad informationstjänst finansierad av flera centrala myndigheter och organisationer i både Sverige och Norge, Nordiska Ministerrådet samt de norska och svenska regeringarna.

Just nu pågår ett EU-projekt som kallas för Gränsmöjligheter där Grensetjänsten

tillsammans med bland annat Länsstyrelsen Värmland, Hedmarks Fylkeskommune, Fylkesmannen i Hedmark och Svinesundskommittén ökar kunskapen om gränsöverskridande näringsverksamhet hos svenska och norska företag.

- Har du funderingar på att etablera dig i Norge eller känner någon som vill det, så hoppas vi att du kontaktar oss vid Grensetjänsten, avslutar Kjell Olsén. Då blir det lätt att göra rätt!

MIKAEL SONDELL
LÄNSSTYRELSEN VÄRMLAND/
GRENETJÄNSTEN
070-979 51 68
MIKAEL.SONDELL@LANSSTYRELSEN.SE

GRENETJÄNSTEN VÄRMLAND/HEDMARK

Uppdrag: att underlätta ekonomisk aktivitet och tillväxt i Norge och Sverige.

Verksamhetsområden: Information, Gränshinder, Etablering & rekrytering, Samordning.

- **Åtta anställda!** På Grensetjänsten Norge-Sverige i Morokulien arbetar åtta personer, för att du som arbetstagare eller företagare ska få en positiv upplevelse av din gränsöverskridande aktivitet.
- **Nå oss fem dagar i veckan!** Som individ, företagare eller representant för någon med gränsöverskridande aktivitet, går det att ringa till Grensetjänsten fem dagar i veckan. Vi ger dig information om vad du behöver göra i just din gränsöverskridande situation, för att det ska bli rätt enligt såväl svenska som norska regler.
- **Skattedagar i april!** Under april månad varje år arrangeras skattedagar hos Grensetjänsten. Då finns svenska Skatteverket och norska Skatteetaten på plats och hjälper dig som behöver med båda ländernas deklarationer.
- **Samordnar information!** Vi samarbetar med andra myndigheter i Sverige och Norge och samordnar information.
- **www.grensetjansten.com!** Driver en webbplats med sammansatt information för Sverige och Norge.

På www.grensetjansten.com kan företag och individer hitta nyttig information före, under och efter aktiviteter på andra sidan gränsen.

IGENVUXNA BETESMARKER FINNS BÅDE PÅ ÖAR OCH FASTLAND

På några öar i Lurö skärgård har Länsstyrelsen Värmland tillsammans med entreprenörer de senaste åren röjt, avverkat och släppt på djur efter många år utan bete. Att restaurera betesmark på öar liknar på många sätt restaurering på fastlandet men ställer också andra krav på anpassningar och åtgärder.

Restaureringen av igenvuxna öar i Vänern görs inom projektet LIFE Vänern, som är ett samarbete mellan länsstyrelserna i Värmland och Västra Götaland. Arbetet görs för att återskapa viktiga naturtyper och för att gynna friluftslivet. Vissa fågelskär röjs bara från igenväxning, men på öarna Ärnön, Sönnervassen, Gunnarsholmen och Vithall i Lurö skärgård restaureras betesmark. Resultatet ska bli 35 hektar mosaikbetesmark, 1,3 hektar gammal åker och cirka 25 hektar betad våtmark.

Att restaurera betesmark kräver alltid mycket planering och bra framförhållning, men att göra det på öar en bräbit uti Vänern lägger till en extra dimension i arbetet. I normala fall vill man dela upp röjnings- och avverkningsarbete i etapper, men i detta projekt har arbetet gjorts under en kort sammanhängande period. Anledningen var att det skulle fungera rent praktiskt med bortforsling av avverkat material och ris. Allt som avverkats, inklusive riset, har skickats på pråm till Ekenäs för flisning och vidare transport till värmeverk.

- Med tanke på klimatförändringarna och samhällets behov av biobränsle bedömde vi att det var rimligt att ta den extra kostnaden för transporter istället för att elda materialet på plats, säger Gunnar Lagerkvist, biträdande projektledare.

Näringsvärde och utveckling

Näringsvärdet är svårt att uppskatta för en mark under restaurering, och det är svårt att veta hur många djurenheter marken kan föda. En kraftigt igenvuxen mark har fått en uppluckrad grässväl och betesgynnade arter har ersatts av skuggtåliga arter som inte alltid är så smakliga för djuren. De första åren efter en röjning är betesproduktionen därför ganska låg. Men betesdjuren har ändå en oerhörd viktig roll i restaureringen. Deras bete håller inte

bara undan slyuppslag utan påskyndar även spridning av betesgynnade växter och ökar bestockningen, alltså hur många skott som kommer från samma gräsplanta och därmed hur mycket bete som finns på en viss yta. Efter några år med bra avbetning finns det därför bete för fler djur än det gjorde första åren efter röjningen.

Öarnas mosaikartade miljö gör det ännu svårare att uppskatta betesproduktionen. En stor del av marken består av klippor och berg som går i dagen och jordlagret är antingen tunt eller saknas helt. Inom projektet har djurägare tillsammans med projektledare gjort upp en planering för hur betet ska ske. Utifrån hur betesåsongen utvecklas och hur tillgången på bete är ska antalet djur på öarna förändras.

Praktiska åtgärder som gjorts

Gamla fotografier från 1960-talet visar hur öarna såg ut strax efter att de avfolkades och började växa igen. Det är delvis dessa fotografier som gett målbilden för restaureringen. Förutom avverkning av träd och buskar är bränning av ljung ett viktigt steg i restaureringsarbetet på öarna. Späda ljunskott som spirar efter en bränning äts av betesdjuren och med tiden kan en lågvuxen betespräglad ljunghed utvecklas. Viss bränning har redan skett, men ytterligare bränningar kommer att ske under 2017 och 2018.

- Genom att bränna olika delar av ljungmarkerna under olika år skapar vi ett mosaikartat bränningsförlopp vilket innebär att insektsarter och andra smådjur som övervintrar i ljungbestånden inte riskerar att slås ut helt, säger Gunnar Lagerkvist.

Betesdjuren åker båt till öarna

Uttransport av betesdjur skedde med en specialbygd transportpråm i slutet av maj och början av juni 2016. Flera av öarna hade

Gunnarsholmen år 1964 på bilden överst och 2014 på bilden under.

Igenväxningen med enar och lövsly håller på att förändra landskapet, men efter röjningarna som skett under sommaren och hösten 2015 har ön återfått sin öppna karaktär.

då varit obetade i 50 år. Till Ärnön, Sönnervassen och Vithall kördes 52 nötdjur, varav 11 kalvar, medan Gunnarsholmen huserade en mindre grupp tackor och lamm. Eftersom det är öar som betas finns inte samma behov av stängsel som på fastlandet, men mellan några av öarna kan djuren gå eller simma och detta förhindras med hjälp av flytande bojtåg på strategiska platser. Fasta stängsel har endast satts upp norr om Ärnön och runt fyrbyggnaden på Gunnarsholmen.

Det kommer som sagt att ta några år att få tillbaka en bra grässvål med betesgynnade örter och gräs, särskilt på de öar som varit övervuxna under en längre tid. På delar där den betesgynnade floran finns kvar kan återetableringen däremot gå relativt snabbt.

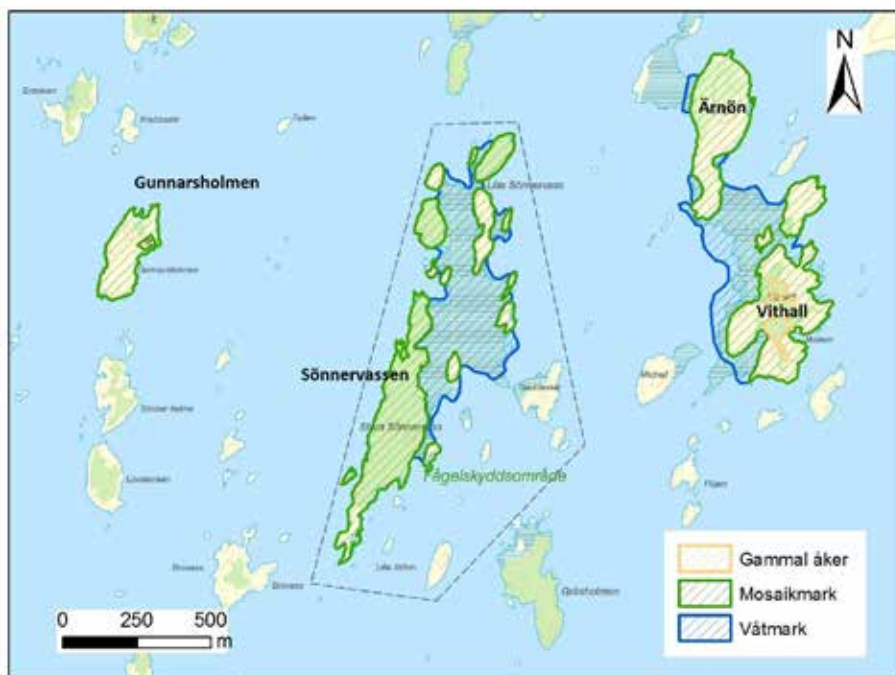
Respektera djuren

Projektet kommer att pågå till och med 2018, därefter ska markerna vara i tillräckligt bra skick för att kunna gå in i det vanliga stödsystemet med miljöersättning. Mattias Örtendahl har erfarenhet av bete på Vithall och fick efter upphandling uppdraget att hålla djur även på de nyrestaurerade öarna. Nötdjuren som betar på Vithall, Ärnön och Sönnervassen är av rasen Highland cattle. Till betessäsongen 2017 kommer grupp sammansättningen bland djuren att ändras något, och det blir bara lite äldre djur som får åka till öarna.

- Några av de ettåriga djuren hade lite för dålig tillväxt förra året, och jag vill inte heller riskera att för unga djur lyckas smita till huvudön där det går en tjur, säger Mattias. Även om det är en bra bit bort så visade djuren i somras att det går om Väneren är riktigt låg.

Ett av syftena med restaureringen är att göra några av öarna mer tillgängliga och lockande för besökare. Det gäller dock att komma ihåg att betesdjur alltid ska respekteras! Betesdjuren kan vara både skygga och nyfikna och precis som djur i andra marker är det viktigt för besökare att inte störa dem i onödan. Hundar ska hållas kopplade året runt på samtliga öar i hela naturreservatet.

MARIA SUNDQVIST
LÄNSSTYRELSEN VÄRMLAND
010-224 72 74
MARIA.SUNDQVIST@LANSSTYRELSEN.SE

© Lantmäteriet Geodatasamverkan

På öarna Ärnön, Sönnervassen, och Gunnarsholmen pågår restaurering av betesmarker. På ön Vithall genomfördes restaurering under åren 2012-2014.

"Betesdjur ska alltid respekteras och inte störas i onödan. Hundar ska hållas kopplade året runt på samtliga öar i hela naturreservatet".

Avverkning, röjning och borttransport av träd och buskar från öarna pågick under stora delar av hösten 2015. Det blev många lass som detta, vilka fick köras på prämar till Ekenäs.

LÄR DIG MER

JORDBRUKARDAGEN 2017

Välkommen till en inspirationsdag med föredrag, gårdsexempel och fältbesök om att planera, utnyttja och utveckla sina och gårdens resurser för förbättrad lönsamhet!

Tid: 13 juni kl. 9.30-16.00 (ca)

Plats: Lillerudsgymnasiet

Frågor: Anna Bjuréus, LST eller Daniel Hedeås, HS.

Anmälan: Senast 8 juni via Pingpong, kod 1904

FJÄRILAR I ÄNGSMARKER

Följ med på en fältkurs i artrika ängsmarker och lär dig känna igen några vanliga och mer ovanliga dagfjärilar i slätterängar. Hur ser de ut, när flyger de, vilka miljöer trivs de i och vilka hot finns det mot dem?

Vi tittar också på många av de typiska växterna i en slätteräng, bl.a. slättergubbe, jungfrulin och fältgentiana. Kursledare är Dan Mangsbo, LST.

Max 20 deltagare.

Tid: 1 juli kl 9.00-13.00

Plats: Tegen, Årjäng

Frågor: Maria Sundqvist, LST

Anmälan: Senast 26 juni via Pingpong, kod 2018

Violettekantad guldvinge

SOMMARTRÄFF FÖR FÅRFÖRETAGARE OCH FÖR DIG SOM VILL STARTA MED FÅR

Fårraser, val av avelsdjur och hur ska jag stängsla mina beten?

Vi börjar på Kristinehamns ridklubb där flera olika fårraser finns representerade. Här kommer vi att diskutera olika raser, val av avelsdjur och också få en genomgång av erfarenheter från olika typer av stängsel och hur de bäst sätts upp för att hålla länge.

Efter lunch gör vi gårdsbesök på Råums gård, Ölme för att se rovdjursavvisande stängsel på plats och få en inblick i gårdens lammproduktionen.

Tid: 9 juli, kl 9.30-15.30

Plats: Kristinehamns ridklubb och Råums gård, Ölme

Kostnad för mat och fika 100 kr per person, barn under 18 år gratis

Frågor och anmälan: Till

Karin Granström, HS senast 5 juli

LIESLÅTTER

Du lär dig slätterteknik, att vassa lien, ergonomi och säkerhet. Under kurserna kommer så kallade knackliar att användas. Tag med eget knackelieblad eller köp vid kursen för 550 kr (inkl. moms).

Kursen ges vid tre tillfällen.

Max 8 deltagare per tillfälle.

1. Tid: 18 juni, kl 9.00-15.30

Plats: Blöthult, Va: Ämtervik

Anmälan: Senast 9 juni via PingPong (kod 1961) eller till Lise Wichmann Hansen, LST

2. Tid: 1 juli, kl 9.00-15.30

Plats: Ottebol, Arvika

Anmälan: Senast 23 juni via PingPong (kod 1963) eller till Lise Wichmann Hansen, LST

3. Tid: 2 juli, kl 9.00-15.30

Plats: Älvsbacka

Anmälan: Senast 23 juni via PingPong (kod 1962) eller till Lise Wichmann Hansen, LST

TIMMERLAGNINGSKURS

Vi byter syllstock och gör ev. någon mer lagning på en timrad ekonomibyggnad och diskuterar samtidigt byggnadshistoria, virkeskvalitet, redskap, hantverkskunskap och byggnadsteknik.

Timmerman Robert Lindgren leder kurserna.

Målgrupp: Du som äger en jordbruksfastighet med äldre ekonomibyggnader i behov av reparation eller är företagare på landsbygden.

Kursen ges vid tre tillfällen.

Max 12 deltagare per tillfälle.

1. Tid: 12-13 augusti, kl 9.00-16.00

Plats: Ransbysätter, Lysvik

Anmälan: Senast 4 augusti via Pingpong (kod 1954) eller till Lise Wichmann Hansen, LST

2. Tid: 26-27 augusti, kl 9.00-16.00

Plats: Högerud, Arvika

Anmälan: Senast 18 augusti via Pingpong (kod 1955) eller till Lise Wichmann Hansen, LST

3. Tid: 9-10 september, kl 9.00-16.00

Plats: Gyltenäs, Blomskog

Anmälan: Senast 1 september via Pingpong (kod 1956) eller till Lise Wichmann Hansen, LST

KONTAKT

Länsstyrelsen Värmland, LST

Växel: 010-224 70 00

www.lansstyrelsen.se/varmland

Lise Wichmann Hansen: 010-224 72 78

lise.wichmann.hansen@lansstyrelsen.se

Maria Sundqvist: 010-224 72 74

maria.sundqvist@lansstyrelsen.se

Anna Bjuréus: 010-2247261

anna.bjureus@lansstyrelsen.se

Hushållningsällskapet, HS

Växel: 054-54 56 00

www.hushallningssallskapet.se/s

Daniel Hedeås: 070-829 19 94

daniel.hedeas@hushallningssallskapet.se

Lina Ulff Delprato: 0706-49 01 39

lina.ulff-delprato@hushallningssallskapet.se

hushallningssallskapet.se

Fårprojektet

Karin Granström: 070-25 76 760

karin.granstrom@hushallningssallskapet.se

hushallningssallskapet.se

Anmälan via Pingpong:

<https://jordbruksverket.pingpong.se/oppenkatalog>

sök på kod eller kursnamn

KARTLÄGGNING OCH FÖRSÖK ATT SKRÄMMA BORT

Stora fåglar som tranor, sångsvan och grågås orsakar varje år skador på jordbruksgrödor i Värmland. Som enskild lantbrukare kan du begära ut ersättning när fredade fåglar som tranor och sångsvanar orsakar skador på din gröda. Jaktbart vilt som grågås ersätts bara i undantagsfall.

För att ha rätt till ersättning ska skrämrelse ha utförts, till exempel genom att sätta upp fågelskrämmor, skjuta skrämselföskott eller raketer. Det är viktigt att den som är drabbad hör av sig till Länsstyrelsen. Då kommer vi ut på en besiktning för att mäta upp och bedöma skadorna. Vi som jobbar med stora fåglar och besiktningar av skador bistår gärna med tips på skrämrelse och lånar i viss mån ut material och lämnar ut raketer.

Kartläggning

I år genomför vi en kartläggning för att få en bättre kännedom om vilka arter som rör sig i odlingslandskapet, vilka grödor de föredrar och i vilken omfattning de förekommer. Under våren och sensommar/höst kommer vi att åka runt i de hårdast drabbade områdena i Värmland. Vi har valt ut områdena runt Sunne, Ölme/Våse och Karlstad/Kil där det tidvis är stort tryck på framförallt höstsädd/nysädd gröda och skördemoggen spannmål.

Skrämselförsök

Under våren har det varit många sångsvanar som besökt de värmländska åkrarna. De har framförallt valt att äta på höstsådda grödor. Svanar som kommer på våren stannar oftast en begränsad period innan de flyger vidare och häckar, men de kan göra stor skada då de trampar ned och äter mycket. Bland annat har Länsstyrelsen fått flera rapporter om att de betat i höstsädd raps.

Svanar är kända för att vara svårskrämda, så därför genomfördes ett försök med skrämselföskott hos Jimmy Holmgren och Marie Larsson i Ölme. Fem stycken "drakar" placerades ut på den sträcka som svanarna föredrog att vara på. Efter fem dagar kom några svanar tillbaka. Uppföljande skrämselföskott skötes av Jimmy som då sköt några skrämselföskott och flyttade runt drakarna. Då försvann svanarna och drakarna plockades så småningom ned. I detta fall kom det dock svanar tillbaka efter en tid, kanske en ny grupp eller samma, och tiden till att skrämselföskott räckte inte till. Jimmy konstaterade ändå att drakarna gjorde nytta men att det krävdes en del arbete med att flytta runt dem så att inte fåglarna vande sig.

I kombination med skrämselföskott eller raketer gör drakarna sig bra på fält med dyr gröda eller begränsad areal. Det viktiga med skrämselföskott oavsett fågelskrämmor, drakar, vimplar eller annat är att de inte blir stående på samma plats. Då avtar skrämselföskottens ganska snabbt.

EMMA MICKELIN
LÄNSSTYRELSEN VÄRMLAND
010-224 72 71
EMMA.MICKELIN@LANSSTYRELSEN.SE

Skrämselföskott sätts upp i höstraps.

En enkel men väl fungerande hemmagjord fågelskrämme.

Sångsvanar och andra stora fåglar orsakar varje år skador på jordbruksgrödor.

Skrämselföskott kan skrämme bort de svårskrämda svanarna, men kräver en del arbete.

På gården jobbar man med att förbättra kvaliteten på kornas foder.

OM NORRA AVERSTADS GÅRD

Drivs av: företaget
Bröderna Thörner AB.

Där ingår Håkan Thörner, Sören Thörner och Monica Andersson Thörner.

Areal: 400 hektar åker, 7 hektar naturbete, 250 hektar skog.

Mjök och växtodling på Greppagården Norra Averstad

Rådgivningsprojektet Greppa Näringen i Värmland startades 2011 och sedan dess har cirka 80 lantbrukare anslutit sig och tillsammans brukar de cirka 1 500 hektar åkermark. Håkan Thörner och hans syskon har varit medlemmar i Greppa Näringen sedan starten och han tycker att de rådgivningar som erbjudits har varit givande och ett facit på att de åtgärder man jobbar med på gården är de rätta.

Greppa Näringen är ett nationellt rådgivningsprojekt som erbjuder kostnadsfri rådgivning som både lantbrukare och miljö tjäna på. Målet är minskade utsläpp av klimatgaser, minskad övergödning och säker användning av växtskyddsmedel. Projektet drivs i samarbete mellan Jordbruksverket, LRF, länsstyrelserna samt ett stort antal företag i lantbruksbranschen.

I Värmland finns Greppa Näringen framförallt i vissa utpekade avrinningsområden i länets södra delar. Det är främst lantbrukare med mer än 25 djurenheter eller 50 hektar åkermark som är rådgivningsmedlemmar i Greppa Näringen.

När det gäller Greppas klimat- och energirådgivning finns dock möjlighet att få rådgivning oavsett var i länet gården ligger.

Medlemmar sedan starten

En av Greppa-medlemmarna i Värmland är Håkan Thörner. Håkan och hans syskon Sören och Monica driver tillsammans mjölkgården Norra Averstad på Värm-

Håkan Thörner är en av delägarna i Norra Averstads gård. På gården har man bland annat valt att jobba med bättre foderkvalitet och växtskyddsplanering.

landsnäs. Till sin hjälp har de tre anställda som tillsammans jobbar 2,5 heltidstjänster. Mjölkingen utförs av tre robotar fördelat på 180 kor. Kvigkalvarna föds upp på gården, men tjurkalvarna säljs. Den totala åkerarealen uppgår till 400 hektar och där odlas huvudsakligen havre, vårkorn, vårvete, höstvete, fodermajs, åkerböna, slätter- och betesvall samt potatis.

Syskonen Thörner tog över gården 2006 och 2011 gick de med i Greppa Näringen.

-Sedan tidigare har vi varit anslutna till Svenskt Sigill, berättar Håkan. Där har vi också arbetat med miljöförbättrande åtgärder. Genom Greppa Näringen har vi fått en rad olika rådgivningar och varit med på kurser och träffar. Det har varit givande och vi har fått ett facit på att de åtgärder som vi gör på gården är de rätta.

Den första rådgivningen en nybliven Greppa-medlem blir erbjuden brukar vara en startrådgivning med växtnäringsbalans. Med stöd av växtnäringsbalanser och annan information gör lantbrukaren och rådgivaren upp en plan för fler besök som är speciellt intressanta för just det företaget. En växtnäringsbalans är skillnaden mellan tillförd och bortförd växtnäring på gården under ett år. Flödet av växtnäring till gården kan vara insatsmedel, kvävenedfall och kvävefixering och från gården kan det vara produkter som mjölk, kött eller spannmål.

Djur: 180 mjölkkor av raserna SRB, SLB och holstein.

Mjölkvkastning: Senaste mätning 10 899 kg ECM.

Odlar: slätter- och betesvall, höstvetete, vårvete, vårkorn, havre, fodermajs, potatis, åkerböna.

Delägare i: Värmlandspotatis AB och Wermlands mejeri.

Norra Averstads gård förnyar dräneringen på sina marker.

Planering med hjälp av växtnäringsbalansen

Resultatet av växtnäringsbalansen på Norra Averstads gård ledde till att man ville jobba med några särskilda förbättringsåtgärder under de närmsta tre åren. En tung kostnad på en djurgård är utgifterna för foder och därför gäller det att utnyttja det på bästa sätt, det vill säga ha en hög fodereffektivitet. 2011 köpte man in en hel del foderkoncentrat på Averstad, men de såg att mjölkvkastningen inte riktigt svarade. I en mjölkbesättning är grovfodret basen i mjölkornas foderstat och syskonen valde därför att titta vidare på hur man kan förbättra vallfoderkvaliteten och öka foderutnyttjandet i besättningen. Eftersom djuren fodras med egenproducerat protein ville man också ta fram specifika foderstater för potatis och majs.

Med stora arealer spannmål och potatis blir behovet av växtskyddsmedel relativt stort. Att göra en test av mineralgödselns spridningsbild, samt ta fram långsiktiga växtskyddsstrategier ingick också i planeringen.

Genomförda åtgärder

En åtgärd som Thörners har gjort under tiden i Greppa är att öka lagringskapaciteten av gödsel. På Averstad finns flera gödselbrunnar och den totala lagringsvolymen idag uppgår till 5 600 kubikmeter. Den senast byggda gödselbrunnen på 2 000 kubikmeter är en så kallad satellitbrunn. Den är placerad cirka 2 kilometer från djurstallarna ute i fält. Till brunnen pumpas gödseln i rör under marken. Det är en stor fördel att slippa transportera gödseln långa sträckor. Spridningsarbetet blir effektivare och det är lättare att sprida gödseln vid rätt tidpunkt.

- I anslutning till brunnen ligger gårdens potatisodlingar och det innebär att vi även utnyttjar rören i marken till bevattning av potatisen berättar Håkan.

På gården odlas mycket vall. Vallen är en miljövänlig gröda då den ger lägre kväveutlakning, lägre fosforläckage än grödor i öppen odling och kräver mindre växtskydd. En äldre vall som börjar bli dålig och ska brytas kan däremot läcka stora mängder kväve. Därför har man på Averstad försökt att senarelägga vallbrotten. Sent på hösten hinner inte kvävet frigöras och läcka innan och under vintern. Samtidigt så frigörs kvävet bättre i fas med en vårsädd grödas behov jämfört med ett vallbrott på våren.

En annan åtgärd som man börjat med är att minska stallgödselspridningen till höstsåden. Stallgödsel med högt innehåll av lättillgängligt kväve bör spridas vid samma tillfälle som ett mineralgödselmedel. Flytgödsel innehåller en förhållandevis stor andel mineralkväve. En giva på 20-30 ton flytgödsel kan innehålla 30-50 kilo mineralkväve per hektar. Höstvetete och annan höstsäd tar i medeltal upp cirka 20 kilo kväve per hektar under hösten om det sås i mitten av september. Det kan alltså bli en form av överdosering som bör undvikas.

Övriga åtgärder

Under rådgivningsbesöken har man även diskuterat andra åtgärder för att spara miljö och pengar

- När vi sprider gödseln med släpslang är vi noga med att mylla den så snabbt det går, berättar Håkan. Snabb nedmyllning inom bara ett par timmar efter spridningen minskar kväveläckaget och ökar kväveutnyttjandet.

- Vi använder också den så kallade kväveburken för att mäta ammoniumkvävet i gödseln innan spridning. Genom analysen, som lätt görs på gården vet lantbrukaren hur mycket ammoniumkväve gödseln innehåller och kan sedan komplettera med rätt mängd handelsgödsel. Markkartering har gjorts i omgångar och markvärdena ligger i snitt på klass III för både fosfor- och kalium. Resultatet från markkarteringen ger lantbrukaren god kännedom om markens växtnärings- och kalktillstånd och är en bra förutsättning för att kunna anpassa gödsling och kalkning på bästa sätt.

För närvarande tycker Håkan att gårdens produktion ligger på en lagom nivå. Ett större arbete som pågår just nu på Averstad är att gå igenom dräneringen och förnya och förbättra den. Avslutningsvis berättar Håkan att det är en stor fördel att äga och jobba på gården tillsammans. Thörners har alla tre olika intressen och specialiteter vilket gör att de kompletterar varandra.

- Arbetet blir aldrig ensamt och vi kan bolla frågor och funderingar som dyker upp med varandra. Vi har inga stora planer inför framtiden, men vi vill gärna bli bättre genom att skruva på detaljerna avslutar Håkan.

MALIN ELIASSON
LÄNSSTYRELSEN VÄRMLAND
010-224 72 64
MALIN.ELIASSON@LANSSTYRELSEN.SE

greppa näringen

EKOLOGISK PRODUKTION:

- PRODUCERA MER EKOLOGISKT KÖTT PÅ OUTNYTTJAD JORDBRUKSMARK

I Värmland finns många åkrar som oftast inte lämpar sig för spannmålsodling. Denna mark kan däremot ha goda förutsättningar för ekologisk betesbaserad produktion av lamm- och nötkött. Ökad produktion av kött i skogsbygder är positivt ur naturvårds-, beredskaps- och arbetsmarknadssynpunkt.

Vid en träff med Grums LRF-avdelning berättade Karl-Ivar Kumm, Sveriges lantbruksuniversitet, bland annat om det projekt han arbetar med som heter "Produktion av ekologiskt nötkött och andra ekosystemtjänster vid bete på mosaik med hagmark och skog". Projektet har visat att det kan vara ekonomiskt fördelaktigt att använda outnyttjad jordbruksmark för köttproduktion.

Arealer med dåligt utnyttjad jordbruksmark kommer, om nedläggningen av jordbruksföretag fortsätter i de senaste årens takt, att fortsätta att öka. För att vända den trenden behövs en fortsatt produktion med djur. Det bidrar även till fler

arbetstillfällen, ett vackert landskap och en levande landsbygd. Samtidigt som jordbruk läggs ner finns det en ökad efterfrågan hos konsumenterna på svenskt kött med god produktkvalitet.

Slå ihop skog, åkrar och betesmark till samlade betesmarker

Karl-Ivar Kumm berättade att bara i Grums kommun har cirka 800 hektar åkermark lagts ned under de senaste 30 åren och andelen mark som ligger i träda eller vall, som inte utnyttjas, ökar varje år. Orsaken till att marken inte aktivt brukas är ofta att den ligger splittrad i små skiften. På denna mark kan det i vissa fall vara möjligt att skapa stora, rationella betesmarker tillsammans med intilliggande nedlagd eller nedläggningshotad jordbruksmark och skog, som kanske tidigare var jordbruksmark.

Skogen bidrar inte till så mycket bete, men den kan binda samman de spridda betesmarkerna, vilket minskar kostnaderna för stängsel, vattenförsörjning och djurhantering. Om det ingår frodigt kulturbete i fällorna, är risken liten att djuren skadar skogen. Eventuellt kan skogen omvandlas till betesmark efter slutavverkning. Skogsområden som ska omvandlas till bete kan även vara godkända för restaureringsstöd

Ökar värdet på fastigheten

En intervjuundersökning av mäklare tyder på att värdet på ett hus kan minska med ett-till tvåhundra tusen kronor om omgivande mark förslyas eller beskogas.

- De flesta vill även ha betesmarker, gärna med träd i, och betesdjur, berättar Karl-Ivar. Detta gör att markägare borde vara intresserade av att hålla sina marker öppna.

Det som också framkom vid diskussionen på mötet var att det kan uppkomma svårigheter när det är många markägare som man ska ha kontakt med. Här finns utvecklingsmöjligheter där producenter och passiva markägare behöver finna varandra och ta fram bra villkor så att båda parter blir vinnare.

Att kombinera strandängsbete med skog- och åkermarksbete för att få rationella beteshagar kan ha många positiva effekter.

BYGGNADSVÅRDSRÅDGIVNING

Jordkällarrådgivning

Har du en gammal jordkällare som du skulle vilja få ordning på så den kan användas? Är du osäker på vad som behöver göras och/eller hur?

Under 2017 har du som är lantbrukare eller äger en jordbruksfastighet i Värmland möjlighet att få kostnadsfri rådgivning av en erfaren hantverkare på området.

Råd om skiffertak

Har du en ekonomibygnad med skiffertak? Är du osäker på skicket? Kanske räcker det med mindre reparationer för att taket ska hålla länge till?

Under 2017 har du som är lantbrukare eller äger en jordbruksfastighet i Värmland möjlighet att få kostnadsfri rådgivning av en erfaren skiffertaksläggare.

BEGRÄNSAD BUDGET, bägge erbjudandena gäller tills pengarna är slut.

INTRESSEANMÄLAN för kostnadsfri jordkällarrådgivning och skiffertaksrådgivning (obs gäller inte bostadshus) görs till Lise Wichmann Hansen (tis-tors) **010-224 72 78**, lise.wichmann.hansen@lansstyrelsen.se

- SLUTUPPFÖDNING AV EKOLOGISKA TJURKALVAR

En stor del av Värmlands dikor och mjölkkor är ekologiska, men många tjurkalvar övergår vid slutuppfödningen till att bli konventionella. De ekologiska kraven på mindre kraftfoder och krav på utevistelse gör att många väljer att föda upp tjurarna konventionellt.

Förutsättningarna på gården är avgörande för vilken produktionsmodell man ska välja. Tillgång och typ av bete, stallplatser och foder påverkar. Vad passar på din gård? Undersök reglerna för ekologisk uppfödning!

Viktigt med bra grovfoder

När det gäller de tunga kötttraserna finns det risk att tjurarnas slaktkroppar blir för magra, om de inte får tillräckligt bra grovfoder. Med bra grovfoder blir de fetare och uppnår högre slaktvikt. De lättare kötttrasernas nackdel är att de kan bli för feta. Stutar blir ofta fetare än tjurar. Om man har mycket betesmarker och bara vallproduktion kan det bästa vara att kastrera tjurarna. Om man har marker som lämpar sig mer för spannmålsproduktion kan det vara lönsamt med tjuruppfödning

För att få en bra tillväxt på djuren och fina slaktkroppar är det mycket viktigt att skörda vallfodret tidigt. De EU-ekologiska reglerna skiljer sig något från KRAVs-regler när det gäller uppfödning av ungnöt. EU-

ekologiskt uppfödda ungdjur får utfodras med max 40 procent kraftfoder och enligt KRAVs regler 30 procent.

Om man väljer att ha stutar, kan de utfodras med enbart grovfoder och mineralfoder från 6 månaders ålder, men tjurar kräver även kraftfoder för att växa tillräckligt. Det fungerar med vilken sorts spannmål som helst till tjurar, men man får ut mest energi av vete och rågvete. Spannmål kan även odlas och skördas som helsädesensilage, men om det ska användas till de mest intensiva uppfödningmodellerna måste det skördas med högt energiinnehåll.

Undantag från beteskrav

Tjurar är undantagna från beteskravet i EU-ekologisk produktion och det krävs i stället att de har tillgång till en rastgård under hela året. I KRAV-reglerna måste dock även tjurar gå på bete. Ungtjurar, som är anmälda till slakt, får hållas inne till senast 1 juli. Om man inte vill släppa ut tjurar på bete andra säsongen, gäller det att tjurarna föds tidigt på året, så de hinner bli slaktmogna innan 1 juli. Då ska man helst ha kalvning i januari och senast i februari för att tjurarna ska hinna bli klara i tid.

Goda förutsättningar

I Värmland finns goda förutsättningar att föda upp djur till efterfrågat ekologiskt nötkött.

Konsumenterna ser gärna att de kan få köpa ekologiskt nötkött som är lokalt producerat. Som producent av nötkött måste man kunna överbrygga de hinder som gör att det är svårt att få ekonomi.

Tänk på att:

- Ta till vara på de stödsystem som gynnar djurhållning med nötkreatur
- Reglerna för ekologisk köttproduktion är hanterbara vid en väl planerad uppfödning.
- Samverka om marker så att bra odlingsmarker används till kraftfoderproduktion och de mer svårbrukade markerna används till bete och sent skördat ensilage till vinterfoder för köttkorna.
- Sträva efter kort uppfödningstid på tjurar, eftersom fodret för underhåll snabbt fördyrar produktionen. När det gäller stutar kan i stället en längre uppfödningstid vara lönsam med tanke på ersättningarna för betesmark och ekologisk produktion.
- Nischad marknad (lokalt producerad, enbart grovfoder tillexempel) kräver god marknadskunskap och avsättningstillgång.

PETRA UMLAND
LÄNSSTYRELSEN VÄRMLAND
010-224 72 76
PETRA.UMLAND@LANSSTYRELSEN.SE

Tjurar måste enligt KRAV-reglerna gå på bete under betessäsongen. I EU-ekologisk finns inte beteskravet, men de ska då i stället ha tillgång till rastgård året runt.

Som mottagare av denna tidning finns du med i ett adressregister hos Länsstyrelsen Värmland

Ängsruta, *Thalictrum flavum*, är en växtart i ranunkelfamiljen. Den trivs på fuktig-blöt näringsrik mark. I Värmland har ängsruta endast hittats på några få platser. Blomman på vinjettbilden är fotograferad på Stora Sönnervassen i Lurö skärgård, av Gunnar Lagerqvist.

Ängsrutan

OM ÄNGSMARK I VÄRMLAND

Bin behöver blommor!

Naturens hjältar behöver din hjälp. Det fattas både mat och bostäder, så låt det blomma i juli och lämna gärna remsor av rödklöver vid förstaskörden.

Många arter av vildbin och humlor i odlingslandskapet minskar på grund av ett allt intensivare och storskaligt jordbruk och förändringar i hur vi sköter vägkanter, åkerrenar och andra småtytor. Det fattas både blommor - som är deras mat - och bostäder för bin och humlor. Vall skördas ju numera oftast som ensilage vid en tidpunkt innan rödklövern blommar. Det innebär en mycket stor minskning i arealen blommande klöver jämfört med tidigare när man tog hö. Vägkanter klipps oftast innan blommor och bin haft tillräcklig tid på sig för fortplantning. Renar, bryn, åkerkanter och liknande småtytor där det förr växte blommor är idag ofta igenväxta med sly, planterade med skog eller så sköts dessa småområden med gräsklippning vilket innebär att många arter aldrig hinner blomma.

Klöverhumlan behöver blommor hela sommaren

Klöverhumlan, en av Sveriges största humlor, är ett exempel på en art som drabbats av den förändrade markanvändningen i jordbruket. Den var vanlig fram till 1960-talet men har sedan minskat och

även försvunnit från delar av landet. Idag är arten rödlistad i Norge och Sverige.

Klöverhumlan bor gärna i håligheter i marken, till exempel i övergivna sorkbon i dikeskanter och renar. Det finns därför bättre förutsättningar för klöverhumla i ett småbrutet landskap med många öppna diken och åkerrenar än där det är täckdiket och åkrarna är stora.

När den befruktade klöverhumledrottningen vaknat på våren letar hon i övergivna smågnagarbon efter en lämplig plats att starta ett samhälle. Äggen läggs i en klump av pollen och nektar omgivet av vax som bildar en kruka. Under tiden som larverna utvecklas lägger drottningen fler ägg. Det dröjer inte länge innan den första kullen med arbetare är klara för att hjälpa till i humlesamhället. Hanar och nya drottningar utvecklas senare under sommaren.

För att klöverhumlesamhället ska kunna byggas upp under sommaren och nya drottningar och hanar ska kunna utvecklas under sensommaren behöver humlorna tillgång på blommor hela sommaren. Allra störst är behovet under juli. Rödklöver är klöverhumlans viktigaste föda, men även kråkvicker, åkervädd, blåeld med flera är bra näringskällor.

LISE WICHMANN HANSEN
LÄNSSTYRELSEN VÄRMLAND
010-224 72 78
LISE.WICHMANN.HANSEN@
LANSSTYRELSEN.SE

Se till att det finns mycket blommor i juli - som mat till bin och humlor!

HJÄLP BIN OCH HUMLOR!

Allt som gör att det finns gott om rödklöver och andra blommor under juli är bra!

Till exempel:

- Blomrika vägkanter längs bruksvägar eller andra småvägar som inte av trafiksäkerhetsskäl måste klippas tidigt, kan du vänta med att klippa till mitten av augusti. Samma gäller åkerrenar och diverse små marktytor där det växer blommor.
- Odlar du klövervall för ensilage kan du med flit missa en kant vid förstaskörden och låta rödklövern blomma under juli. Gärna intill ett solbelyst dike eller en ren. Tar man två skördar och 2:a skörden sker i augusti kan ytterkanten skördas då, fast för att uppfylla aktivitetskravet i stödet räcker det att putsa den lämnade kanten innan 31 oktober.
- Lämna renar mot vägar och diken vid plöjning, ju bredare desto bättre.
- Så in "biväxter" på trädor, småtytor eller som gröngödsling. Det finns många sådana blandningar i handeln.

Ser du en klöverhumla så rapportera gärna fyndet på www.artportalen.se!